

Wissing, P. W. van (ed.), *Stookschriften. Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen: Vantilt, 2008, 367 blz., €24,90, ISBN 978 90 77503 85 0).

Lang hebben de laatste decennia van de Nederlandse achttiende eeuw de faam gehad een tijd van politieke onmacht en buitenlandse overheersing te zijn geweest. De eens zo luisterrijke Republiek was haar macht verloren en de Nederlandse politici volgden lijdzaam de geboden van Frankrijk. Het stigma van buitenlandse overheersing heeft de late achttiende eeuw tot een zwart schaap in de geschiedschrijving gemaakt, waaraan lange tijd maar nauwelijks aandacht is besteed. En hoewel sinds Schama's beroemde *Patriots and Liberators* de aandacht voor de revoluties op Nederlandse bodem weer op de historiografische kaart zijn gezet – en nu ook internationaal – kleef er nog altijd een etiket van saaiheid en gebrek aan politiek elan aan het tijdvak. De bundel *Stookschriften* doet een poging de kennis over de periode te vergroten en het saaie imago wat op te poetsen. In het voorwoord stelt redacteur Pieter van Wissing dat de bundel beoogt bij te dragen aan de 'rehabilitatie van de pruijkentijd'. Daarbij dient het boek ook nog 'informatief, degelijk, spannend en grensverleggend' te zijn.

En hoewel Van Wissing toegeeft dat 'het beeld verre van compleet is', is het beslist geen onaardige poging. Verre van zelfs. Van Wissing en de verschillende contribuanten zijn er in geslaagd om een samenhangend werk te schrijven dat in zijn geheel een beeld geeft van het ontluiken van de politieke opiniepers in Nederland. En dat is een prestatie, want de periode die de bundel omvat, is er een van grote politieke verschuivingen, revoluties en staatsgrepen. De cesuren die deze politieke verwickelingen in het tijdvak aangeven, bepalen de volgorde van de artikelen in de bundel. Hierdoor heeft *Stookschriften* ondanks de woelige thematiek een heldere structuur. Het boek vangt aan met enkele studies over tijdschriften die verschenen tijdens de Patriotse Revolutie (bijdragen van Jongenelen, Van Wissing, Van Goinga, Baartmans, Van den Berg, Van Oostrum, Van Vliet, Johannes en De Vet), behandelt vervolgens de persuitingen van de uitgewekenen tijdens de Oranjerestauratie (bijdragen van Hanou en Rosendaal) en sluit af met een serie artikelen over de persorganen van de Bataafse Republiek (bijdragen van Vuyk, Theeuwens, Van den Bossche, Veltman-van den Bosch en Altena). Zowel orangistische (*De Post naar den Neder-Rhijn* door Van Wissing) als patriotse (*De Politieke Praatvaar* door Van Goinga), radicale (*de Revolutionaire Vraagstuk* door Altena) als gematigde tijdschriften (*De Republikein* door Vuyk) passeren de revue. Al met al geeft dit een goede dwarsdoorsnede van het gepolitiseerde perslandschap aan het einde van de achttiende eeuw. Daarmee voorziet de bundel in een behoefte, want mogelijk is er geen tijd geweest waarin de Nederlandse samenleving meer gepolitiseerd was dan juist in de jaren waarover de bundel handelt. Dat is natuurlijk ook precies de reden, waarom er zoveel interessante stookschriften en politieke periodieken zijn om te bestuderen.

Van Wissing treedt bovendien af van de gebaande paden. Zo lezen wij niet over de gecanoniseerde periodieken als de *Post van den Neder-Rhijn*, *Politieke*

Kruyer en De Democraten. Hoe belangrijk deze beroemde periodieken voor de periode ook zijn geweest, het is haast een verademing nu eens te lezen over de orangistische pogingen zich tegen het succes van deze tijdschriften te weren (bijdragen van Jongenelen en Van Wissing) of te zien hoe de patriotse pers in ballingschap tijdens de Orangistische restauratie voortging met publiceren van ideeën en trachtte deze Nederland binnen te smokkelen (Rosendaal en Hanou). We lezen over de kritieken van de publicisten op het tanende politieke elan van de latere jaren 1790 en over het belang achttiende-eeuwse tijdschriften niet alleen op zichzelf te bestuderen, maar ook te kijken naar de families van tijdschriften waartoe zij behoorden (Altena). Bovendien besteedt *Stookschriften* aandacht aan de situatie in de Zuidelijke Nederlanden (Baartmans en Van den Bossche). De bundel vormt een eenheid in zijn chronologisch vertelde verhaal en toont hoe divers, spannend en tevens onontgonnen het perslandschap van de achttiende eeuw is, zonder hapsnap over te komen.

Stookschriften is echter niet perfect. Het grootste probleem van de bundel is de wisselende kwaliteit van de afzonderlijke artikelen. Hoezeer Van Wissing er ook in is geslaagd zijn bundel qua thema, periodisering en keuze van de behandelde periodieken doordacht op te zetten, hier en daar laten de auteurs hem in de steek. Sommige artikelen trappen in de valkuil die op het pad van elke pershistoricus ligt: verzanden in details. Hoe interessant wellicht ook voor de kenners van de *Haagsche Correspondent*, maar zeer weinigen zitten te wachten op de paginalange verhandelingen over ontbrekende nummers en foutieve dateringen in het artikel van Van Oostrum. Dit artikel behandelt het op zich boeiende onderwerp van de interactie tussen verschillende tijdschriften, maar ontstijgt nauwelijks het detailniveau. Analytisch wordt het nergens. En dit is niet het enige artikel dat niet loskomt van detectiveachtige speurtochten naar de auteurs die – hoewel op zich spannend en boeiend – de inhoudelijke merites van het tijdschrift tekortdoen of de betekenis van het bestudeerde onvoldoende duiden. Een grote manco van de persgeschiedenis van de late achttiende eeuw is dat het accent vaak ligt op het functioneren van periodieken, waarbij de inhoud op de achtergrond komt te staan. *Stookschriften* ontsnapt hier en daar niet aan geschiedkundig graafwerk om het graafwerk, waarbij duiding van de context en een heldere onderzoeksvraag ontbreken. Dat laat onverlet dat de bundel ook een aantal sterke artikelen bevat. Met name de bijdragen van Van den Berg, Rosendaal, Johannes, Vuyk en Altena komen los van details en bieden goede analyses. *Stookschriften* heeft een goede thematische opzet en vertoont een samenhang die recht doet aan de warrige politieke situatie van laat achttiende-eeuws Nederland. Het boek is daarmee een welkome toevoeging aan de historiografie van de revolutietijd en de Nederlandse persgeschiedenis.

Erik Jacobs, Universiteit van Amsterdam (e.jacobs@uva.nl)

Janssens, P., Zeischka, S. (eds.), *La noblesse à table. Des ducs de Bourgogne aux rois des Belges. The Dining Nobility. From the Burgundian Dukes to the Belgian Royalty* (Food Studies (FOST) 2; Brussel: VUB press, 2008, 266 blz., ISBN 978 90 5487 469 0).

Dit fraai uitgevoerde boekwerk, deels in het Frans en deels in het Engels, bevat een verzameling artikelen over de eetgewoonten van de hoogste sociale klassen in de Zuidelijke Nederlanden voor en na de Franse Revolutie. Een belangrijk uitgangspunt hierbij vormen de menukaarten van de Collectie Didier de Meester de Betzenbroeck, waarvan er in een Annexe 50 stuks op ware grootte en in kleur zijn afgebeeld, te beginnen met juni 1846 en lopend tot een ongedateerd menu van omstreeks 1963 (164-263). Naar deze en trouwens ook naar menu's uit andere collecties wordt in de artikelen geregeld verwezen. Wat ons natuurlijk het meeste treft, is de overdaad aan gerechten die daarop voorkomt, merkteken van het sociaal prestige van gastheer en gasten.

De artikelen betreffen vooral de negentiende en begin twintigste eeuw, maar er zijn twee bijdragen van Liliane Plouvier over de Bourgondische periode: 'Spécialités "Bourguignonnes" dans les Pays-Bas méridionaux (XVe siècle)' (30-37) en 'À la table des Grands-Ducs d'Occident' (94-103), en een artikel over de zeventiende eeuw van Ken Albala betreffende visconsumptie: 'Ludovicus Nonnius and the Elegance of Fish' (38-44), inclusief 'The Praise of the Pickled Herring. A Dutch View on Fish Consumption', van de hand van Siger Zeischka (43-44). Naar aanleiding van de overigens deskundige artikelen van Liliane Plouvier heb ik wel enkele kritische opmerkingen: op pagina 35 noot 23 interpreteert zij de 'poudre de duc', een mengsel van gemalen specerijen met suiker, als 'poudre dulc' naar het Catalaanse woord voor zoet, terwijl het naar mijn mening is genoemd naar de hertog ofwel doge van Venetië, via wiens haven deze specerijen Noordwest-Europa bereikten. Verder beschouwt ze op pagina 100 de gang van een vorstelijke maaltijd zoals beschreven door Olivier de la Marche, als een vorm van 'service à la française', iets wat niet alleen een anachronisme is maar ook in tegenspraak met haar eigen weergave op pagina 99. De gerechten werden niet per gang allemaal tegelijk op tafel gezet maar juist stuk voor stuk aan de gasten aangeboden.

Over 'Service à la française et service à la russe dans les menus du XIXe siècle' handelt Patrick Rambourg (45-51) met daaraan toegevoegd op de pagina's 51-52 enige beschouwingen over de wijnen bij dergelijke diners van de hand van Paul Beusen. Bij de 'service à la française' werd alles per gang op tafel gezet, terwijl bij de 'service à la russe' de gerechten stuk voor stuk aan de gasten werden gepresenteerd.

Over de wijnen bij de diners leren we veel, niet alleen van Paul Beusen maar vooral van Jo Grijn, 'Les vins aux "grandes tables" du XIXe siècle' (53-59), kennelijk een liefhebber en groot kenner van Franse wijnen, die gebruik heeft gemaakt van de menu's uit de collectie Didier de Meester de Betzenbroeck en de aantekeningen op de achterkanten daarvan; en van Stijn Van de Perre, 'Noble Drinking. Wine Consumption in Belgium (1830-1914)' (60-80),